

Apunts incomplets d'un viatge a Sardenya

per Josep Marí

Les vacances de Pasqua de 1987 les vaig passar, amb dos bons amics, a l'illa de Sardenya (vàrem fer, també, una improvisada incursió a l'illa de Còrsega). Poc temps després, ja a Eivissa, vaig escriure les notes que segueixen, quasi oblidades entre els meus papers. No són, ni ho pretenen, la penetració mínimament informada d'un territori així mateix extens, tan dens i divers en atractius, tan bell sota la llum plenària d'aquella primavera. Són l'expressió, això sí, d'un esbalaïment personal, d'un afecte gran envers l'illa que no he deixat d'enyorar. Aquest text meu és només l'evocació incompleta d'una Sardenya que em va impactar. Cap referència, per exemple, a la riquíssima arqueologia sarda i als lluminosos vestigis espargits arreu. Cap referència a Càller, la capital de l'illa, que no visitàrem. Es tracta més aviat d'una urgència sentimental de gratitud.

Un guia de Nàpols que deia pestes de la seva ciutat —«La culpa dels nostres mals és dels altres o de Déu, però mai de nosaltres mateixos», comentava amb sarcasme— m'havia recomanat fervorosament una visita a Sardenya en resposta als meus inqueriments sobre aquella illa. I vet aquí que un any més tard puc fer realitat el meu desig. Són dies de Pasqua i de molta gent pels carrers daurats i olorosos de Roma. De la pizza als orins hi ha tota una gamma vital d'aromes que als pins d'alta capçada s'ensenyoreixen i ens retornen balsàmics. Dies clars de primavera, sovint tan difícils quan ens giren la cara.

Les naus que des de la península italiana —especialment les que surten de Civitavecchia— serveixen la navegació fins a Sardenya van estibades de passatgers i automòbils. Per això no és sempre possible d'embarcar-se en el primer vaixell. Tanmateix només haurem perdut les hores d'una nit solitària de carrers a un hotelet barat de Civitavecchia. L'embarcament és a mitjan matí, cap a les deu, en una mola moderna i impersonal d'aqueixes que es fan ara, de la companyia Tirrenia, que s'empassa banda dins del costellam de ferro una llarguíssima corrua de cotxes i altres artefactes. Fa la sensació que tot el món se'n va a furgar a Sardenya, si més no els quatre dies que resten de la Setmana Santa.

Tocades les onze, un esforçat remolcador va retirant-nos del moll i a poc a poc ens arrossega paral·lels a un paisatge portuari de grues grogues que tenen com a fons els infames edificis de la ciutat construïts literalment sobre la murada. Veiem passar als nostres peus unes restes antigues, circulars, d'algun far. Després el remolcador s'alleuja del dur treball, i la massa del vaixell s'escola entre les dàrsenes desertes. La costa es va

desfent dins la calitja del migdia, i bona part dels passatgers semblen resignats a les set hores de navegació sense altra contrapartida que l'oratge de coberta mentre veuen passar blavors marines. Jo crec que, en un vaixell, gaires més coses poden estar de més, però les exigències de rendibilitat d'avui dia ens estan abocant a uns transports marítims que ja gairebé no consideren quin gènere de passatge transporten. És una llàstima que no se'ns faci el favor immens de reflexionar en termes com aquests: si la criatura humana es troba cada dia més desassossegada, isolada i dirigida, si és més receptora que no comunicativa a causa de les presses del nostre temps, seria d'un efecte terapèutic inestimable que les hores perdudes enmig de la mar, fecunda de pau i de silencis, fossin aprofitades per posar les persones en una renovada comunicació a un mateix nivell actiu i de diàleg. Aquests vaixells no tenen un mal saló,

El cap de la Caça o Capo Caccia, que clou la badia de l'Alguer.

L'església de Sant Francesc, a l'Alguer.

un bar com cal on es pugui *estar* i *ser* entre la gent, sense sentir-se un més del ramat. Segurament és enmig de la mar el lloc més apte per a aquesta teràpia social. Les ciutats ja no deixen gaires escapadòries.

Jo sempre he tingut molt clar que, a les illes, s'hi ha d'arribar per mar, si més no en un primer viatge. Les illes són espais geogràfics perfectament delimitats, d'una configuració molt pròpia i diferent. Perquè el viatger es faci càrrec de l'aïllament físic i encara psicològic que tota illa representa, no hi ha res millor que una adequada relació temps-espai del trajecte. El viatge en avió, tan ràpid i enlairat, ens impedeix d'assimilar aquell fet. Durant les hores lentes de la navegació per mar, el cos i el pensament s'avesen a la distància, més real en el temps que no en l'espai inherent a qualsevol illa de la Mediterrània. Aquest arribar a poc a poc, descobrint d'ací d'allà, llunyans, els perfils volubles de les costes, ens fa partícips de la condició geogràfica autònoma de les illes. Després de tocar terra, la seva possessió no ens lliura a cap nostàlgia, sinó a una senzilla i plaent felicitat.

L'arribada a Sardenya pel seu port nord-oriental d'Òlbia, no deixa de ser una mica mat i fada, potser perquè el sol de cara i la llum bromosa n'impedeixen una estimació detallada i acolorida. Tot s'espera en una oberta monocromia de tons argentats, tèbiament blavosos, encapçalats per la planimetria vigorosa del cap Figari, a estribord, i els ardorosos aixecaments lleument assolellats de l'illa de Tavolara, a babord. Entrem

a poc a poc vers el port d'Òlbia per una badia brillant de somnolències, fonedissa i desdibuixada. A les sis de la tarda, puntual, el vaixell ja ha atracat, i un taxi ens acosta, per una llarga dàrsena, a la ciutat, on tenim reservat l'automòbil.

La primera impressió que el viatger s'emporta de Sardenya no és especialment atractiva i dominadora. De camí cap a Sàsser la carretera travessa paratges d'onduacions monòtones i escàs teixit agrari; no és allò que un s'espera i figura. Però també un cansament cert de la travessia influeix en aquesta visió aspriva i retrada d'una illa sincerament volguda. Una bona taula i un bon sopar acompanyat d'un deliciós Dorgali, ens pot fer veure les coses en la seva amable realitat.

Cap a la mitjanit som a l'Alguer, aquest reducte últim de la nostra llengua. Jo he de reconèixer que, per a nosaltres els catalans, l'Alguer és com un mite, una penyora sentimental, un tresor que anhelem. I amb l'Alguer hem pogut estendre l'afecte a tot un territori illenc ple d'història i bellesa. L'endemà, quan passejàvem pels vells carrers descrostats de parets, ombrosos, amb la roba assecant-se de façana a façana, com una improvisada decoració festiva, dúiem l'oïda atenta a qualsevol veu que des de dins de les cases, o de fora mateix, pogués resultar-nos familiar i entenedora. En una placeta polsosa i resclosida jugaven uns infants. Un avi els acompanyava. Però d'alguerès, ni un mot no en poguérem sentir. Després, un rètol en un de tants habitatges de l'Alguer antic, deia: «Escola de alguerés» (sic), la qual cosa va refer de moment el nostre ànim fello. Però sols de moment, car la passejada ja repetia carrers i encara no havíem escoltat ni una veu catalana. Com pot ser això –ens demanàvem–, és que no hi ha més veritat que el mite? Ves per on que descobrim, de sobte, una vidriera plena d'adhesius de catalanitat. I just aturar-nos arriba el sastre-cosidor segons la seva targeta, i ens demana si som catalans. Ens fa entrar a la casa i, en resposta al nostre desconcert per la sort de l'alguerès, ens diu: «Estiguin tranquils, que som setze mil persones parlant alguerès», i després ens explica que la població de parla catalana s'ha anat instal·lant a la perifèria, a la part nova...

La torre de l'Esperó Reial, rodona i compacta, emergeix a l'extrem meridional damunt els murs medievals de l'Alguer, i contempla, desprotegida de la mar oberta de ponent, les aigües que banyen els seus peus i el barri gòtic massa decrepit que guaita dalt la murada i s'afilera fins a les barquetes amarrades al port.

L'Alguer i la torre de l'Esperó Reial.

Són, en general, barques de pesca i d'esplai. Al cor de la ciutat vella, la catedral de Santa Maria, deixa poc lloc als feligresos que per les grades d'un sumptuós pòrtic manierista inicien la processó tradicional del Divendres Sant, sobre una plaça esquifida i ofegada de públic. Dins el temple, la cerimònia apassionada del descendiment ha estat un espectacle colpidor, sobretot per l'oratória brillant, perfecta i calculada del predicador, que renyava amb vehemència incontinuada el seu auditori i semblava que hi podia descabdellar tota llei de càstigs, tempestes i desastres en nom de Déu sap quin déu. Hom podia sentir-se transportat als temps obscurantistes de la Santa Inquisició.

Sense tant de ceremonial i es-cridassament, l'església de Sant Francesc acull silent, en la penombra càlida, la visita dels fidels i els passejants, i al seu claustre romànic, net i transparent de resplendors, la mirada dels homes pot tornar-se pregària que s'enfila per l'auster campanar.

Els més notables monuments de l'Alguer, tradicionalment dita Barceloneta, corresponen a l'època catalana. La murada, les esglésies, els palaus, són ben representatius de la nostra sòbria concepció de l'arquitectura, en un millor servei a l'elegància.

Els caps de l'Argentiera i Caccia, no gaire lluny de l'Alguer, són els més occidentals de l'illa de Sardenya. Queden cap al nord-oest i senyalen una costa de belles raconades, adés suau i dolça, adés sobtada. El cap Caccia s'estimba damunt l'atzur amb una arquitectura gairebé cúbica, de material calcari i una presència imponent i taxativa. Però a l'interior, en aquests voltants de l'Alguer l'illa no és d'allò més atractiu. Li falta un no sap quin condiment. Sentim repetir-se aquella sensació inicial de Sardenya, de camí cap a Sàsser, que imputàvem més a la fatiga que no al caràcter propi del territori. Ara penso que aquella estimació no era gratuïta, perquè, tret de les rodalies d'Òlbia i de l'Alguer –i això entès amb totes les reserves del món, perquè en definitiva un no ha fet més que el tast de Sardenya en aquest primer viatge–, l'illa és d'una plasticitat accentuada, diversa i colpidora.

Quan el dia veu allargar-se les ombres s'inflama el sol en el seu declivi, ha quedat endarrere aquell paisatge insuls i la terra s'aprima mar endins cap al nord, amb coixins de verdor espessa i càlides tanques de pedra. La mar, que encara reté blaus exaltats, abraça Stintino per dos portixols de pescadors. Aquest poblet es constitueix a la darrereria del segle XIX amb habitants de l'illa de l'Asinara, quan s'hi va construir la colònia penal que avui dia hi perdura. El cap del Falcone, molt propet de Stintino, recull els darrers brins

Les muntanyes del Gennargentu.

del crepuscle entre la serenor turquesa de les aigües. Té al davant, sobre un esquitx d'illot, una de tantes torres costaneres que defenien l'illa, la torre Pelosa; magra i ajupida, en segon terme, l'illa Piana; i al fons, voluptuosa de serralada, l'illa de l'Asinara. Aquest pont d'illes s'endinsa considerablement i defineix una enorme badia septentrional, que és precisament el golf de l'Asinara.

Els nopals –figueres d'indi, de moro o de pic en el comú parlar– són una nota ben típica del paisatge sard, i filant més prim, de les carreteres. Si a Eivissa –i potser a altres bandes– els nopals són indefectiblement domèstics –mai tan ben dit, perquè prolonguen el servei de les cases en la inexcusable funció de lloc comú–, a Sardenya busquen límits de camps, marges de carretera en grups vegetals més lineals que tumultuosos. Si a Eivissa decoren la sòbria arquitectura terrosa i blanca i són també recer de l'aviram, a Sardenya sorprenen l'esguard i el pas del viatger. Sempre he quedat esbalaït davant la bellesa rara, exòtica i inextricable de les figueres d'indi. Aquesta encadenada estructura de troncs ovals aplatats, contraposats en un caos de plans de llum i ombra, és d'una indiscutible qualitat gestual i escultòrica. I els seus fruits, malgrat els pics menuts i volàtils i el granilló dur, són un plaer de paladars goluts. Apartats i distants, però no estranys a cap indret de l'illa, palmeres i xiprers aixequen la cadència femenina o la mascla verdor senyorial damunt uns camps d'absència.

Sàsser, bulliciosa, alegre i acolorida, encapçala la província del seu nom, la més extensa d'Itàlia, i és la segona població de Sardenya, Alçada en una taula calcària, domina l'altiplà fèrtil, en declivi cap al golf de l'Asinara, on abunden oliverars magnífics i s'alternen les aïllades verdors de les figueres. Sàsser és una ciutat molt agradable, per viure-hi. S'hi veu una activitat comercial fecunda, un trànsit animat de vianants. Ofereix un aspecte capitalí en el sentit amable del terme.

Sàsser. La Piazza d'Italia.

Té arbres i jardins; no sembla gens una ciutat a mig fer ni desatesa. Uns carrers ombrívols posen arcs botarells de paret a paret i clouen un cel ras visual que eixampla l'estretor. La catedral de Sant Nicolau mostra la seva part més antiga al cos romànic del campanar. L'admirable distribució compositiva de les finestres, el refinament ornamental i la felicitat ponderació de les mesures en fan, sens dubte, una joia inestimable. Val a dir que aquestes són condicions molt comunes a tota l'arquitectura romànica, tan ben representada a Sardenya per diverses esglésies, com ara la basílica de la Santíssima Trinitat de Saccargia, a Codrongianus, no gaire lluny de Sàsser. La nau de la catedral, dels segles XV-XVI, és d'estil gòtic català, i la façana principal, ondulada als rematats superiors, té una balconada correguda, sota la qual un atri amb cinc arcades dona accés al temple. Aquests murs de minuciosa decoració són un exemple notable de l'estil colonial espanyol dels segles XVII-XVIII. Fet i fet es tracta d'un conjunt monumental considerable, de molt bon contemplar.

És clar que, amb un temps tan bo, fa molt bon contemplar qualsevol cosa en aquesta illa. Jo tinc una tendència malvada a proscriure la primavera com una estació tòpicament benigna i m'inclino més a desprestigiar-la pels seus desequilibris atmosfèrics, per les seves follies. No és, òbviament, la meua estació preferida, però ara em dec a l'exigència d'una reparació només que sigui circumstancial, perquè a Sardenya –aquest miracle es repeteix cada any?– fa una primavera augusta i sumptuosa, d'una estabilitat indestorbable, diàfana de llums i esclatant de florida. Aquí més que enlloc és l'hora àlgida de la policromia vegetal, en intensitat i extensió. Els vessants grocs de la ginesta són un assalt indisciplinat als ulls. Més minvada, però d'aroma excelsa, la violada flor del tomaní nodreix la sequedat de les roques. O la blanca porrassa, espigada de volves insinua senderols cap a la mar. Natura en plenitud que els elements em marquen com

per fer-me mudar una mica de parer envers la primavera. Les meves predileccions són més vers la tardor, no tan esbojarrada, i tanmateix rotunda en transparències, dolça i tendra de llum entre la caducitat i l'enteresa dels camps.

Sardenya és una terra de contorns suaus, de camps paredats i abundosa verdor, no parella del tot a una riquesa agrària. Cap als puigs, les sureres mostren sovint la soca sense escorça, que apareix, d'altra banda, apilada en diferents muntassos de

suro que la indústria reclama. Amb elles s'agermanen les alzines, ací arbòries i més enllà arbustives, tot revestint l'aspra grisor de la roca. I heus ací que la roca, per si sola, constitueix també una presència important a Sardenya: pedres escultòriques, zoomorfes –un elefant, un os–, esculls emergents com columnes, penyals que són castells inexpugnables –Caccia, Perda Liana, Pa de Sucre–. Són accidents que rompen amb una força imperativa la general feminitat de l'illa: suau, lenta, serena i sinuosa. Són, en bona mesura, les fites que refermen un indret, els contraforts d'una geografia.

El relleu de Sardenya és prou accidentat però no s'enfila amb virulència –altrament diríem de la veïna Còrsega– ni produeix angoixa, sinó més aviat una placidesa d'ànim i una reparadora conformació existencial. L'illa augmenta el nivell de ponent a llevant, vers les crestes nevades del Gennargentu (1800 metres bons), amb frescos rierols que busquen valls d'esplèndida foresta –la vall del Flumendosa–, commouen el silenci extàtic de les pedres i alimenten les prades on els pastors es tornen diminutes figures, perduts entre la solitud sonora dels ocells. Des dels camins que serpegen la viva serralada –il·limitada, abundosa, eixamplada verdor, diàfana llum en la superposició de termes i distàncies–, us podeu sentir ben prop d'una rara, reposada felicitat. No és tan sovint que al nostre món es pot escoltar el silenci. És ara quan la nostra comunió amb la natura és un fet real i tangible. Per bé que sembli un tòpic barroer, no em vull excusar de recomanar al bon viatger de Sardenya l'indescriptible benestar dels boscos, entre les fosques alzines i l'aroma festiva i profunda dels tomanins. Un dinar vulgar d'entrepans no deixa de ser fins i tot suculent, i la sesta al bell cim modelat i confortable, de les roques, ens obre un cel d'infinita fondària a un vol d'ocells habitants del somni. Gairebé ens elevem ingràvids sobre el món.

JOSEP MARÍ ■